

Het speelse kind in de les LO

Dilemma's en mogelijkheden in de praktijk

In dit topic over de Homo Ludens (de spelende mens), en de vraag of de spelende mens nog wel bestaat, wil ik de vraag stellen of de speelse leerling in de les LO genoeg kansen krijgt. Wat zijn de mogelijke dilemma's? Wat zijn de valkuilen en de beperkingen? Waar liggen mogelijkheden ruimte te geven aan de speelse leerling? | Tekst Maarten Massink

Het belang

In meerdere artikelen en verwijzingen wordt het belang aangeduid van de spelende mens, Elize de Mul (2018): "Het spel ligt ten grondslag aan dagelijkse handelingen, van baan tot ouderschap, van sportclub tot rechtszaak - waar we ons over het algemeen heel serieus op storten. We zien spelelementen dan ook in zeer uiteenlopende cultuurvormen terug. In oorlog bijvoorbeeld, of in het recht. Maar ook in de kunst, de filosofie of in sport. De spelende mens speelt zijn cultuur. Als

we Huizinga mogen geloven, dan is de Homo Ludens daarmee hét fundament voor cultuur en voor culturele vernieuwing en ontwikkeling. Cultuur komt immers niet zozeer voor *uit spel*, maar ontplooit zich *in* en *als* spel. Omdat spel fundamenteel is in (het vormen van) cultuur, is de Homo Ludens een noodzakelijke speler in de samenleving. Zonder Homo Ludens geen cultuur."

Volgens Elize Mul wijst Johan Huizinga op de gevaren van de versporting van het spel:

"Hier krijgt het verhaal van Huizinga een wat donkere toon. Wanneer hij naar het ludieke gehalte van de moderne tijd kijkt, blijkt de Homo Ludens een uitstervend ras. Het bedrijfsleven, de kunst, de sport: deze cultuurvormen lijken stuk voor stuk te maken te hebben met een toenemende spel-erosie. De beschaving 'verernstigt' zich, aldus Huizinga. Zo heeft de sport sinds het begin van de afgelopen eeuw een belangrijke positie ingenomen in de (westerse) cultuur."

Hier komen we het begrip spel-erosie tegen. Zijn onze lessen onderhevig aan spel-erosie? Chris Hazelebach schrijft in zijn artikel elders in dit magazine over het speelse kind als verrassing voor de docent. Krijgen leerlingen in onze lessen LO voldoende ruimte en gelegenheid voor speels gedrag? Ik beschouw mijn eigen praktijk.

Voorbeeld van onderdelen uit het programma uit klas 1 (Vakwerkplan OSG de Meergronden, Almere):

Voetbal/hockey

Je verbetert je vaardigheid in (niveau)groepen. Je speelt 4:4 op twee doeltjes per team.

Korfbal

Korfbal is de manier om te leren samenspelen. Er wordt mono-korfbal gespeeld met recht van aanval. Je speelt 4:4.

Je geeft feedback op de afgelopen periode.

Badminton

Je leert de beginselen van het enkelspel. Je leert techniek en tactiek, zodat je op het juiste niveau deelneemt aan het badmintontoernooi.

De praktijk

Als ik kijk naar mijn eigen lessen LO wordt de inhoud bepaald door een vakwerkplan welke door de vakgroep is samengesteld. We laten ons daarbij leiden door wat wij belangrijke en leerzame activiteiten vinden en welke volgens programmaontwikkelaars (SLO en KVLO, basisdocument en examenreglement) belangrijk/noodzakelijk zijn om aan te bieden. In deze wijze van aanbieden is er ruimte om in te spelen op gedragingen, wensen en mogelijkheden van groepen en individuele leerlingen. Hier volgen voorbeelden van formuleringen uit het vakwerkplan.

Interessant is te zien dat ook de visie en inzichten van de individuele docenten een rol spelen in de hun lessen. Uit de formulering blijkt dat er ruimte is in de wijze van aanbieden, maar dat er ook activiteiten gekozen worden op basis van het vakwerkplan. Hiermee komen we bij de dilemma's die ik als vakdocent tegenkom.

Dilemma's

In het werken met een vakwerkplan stel ik mijzelf een aantal vragen:

- Als ik ruimte wil bieden aan leerlingen om hun eigen spel te ontwikkelen, moet ik me dan aan de activiteiten houden zoals in het vakwerkplan?
- Als leerlingen veel plezier ontleen aan het spelen van een partijtje voetbal met een rugbybal, of hockey met een trefbal, ga ik daar ruimte aan geven of is dat verloren tijd?
- Als leerlingen in een korfbalpartijtje het dribbelen gaan gebruiken en daar speelplezier aan ontwikkelen in hun speelgroepje, laat ik dat dan toe of handhaaf ik de korfbalspelregel (samenspielen zonder dribbel)?
- Als leerlingen met badminton veel plezier beleven aan hooghouden en geen partijtje willen spelen, laat ik ze dan hiermee doorgaan of bereid ik ze ook voor op het badmintontoernooi waarbij er gespeeld wordt om punten?

Het lijkt logisch te spelen zonder punten, maar er is ook veel waarde gelegen in het met elkaar spelen op een toernooitje tegen leerlingen van een andere klas waarbij ze met elkaar een stand moeten bijhouden en volgens de regels spelen. Dit levert hele leerzame situaties op wat betreft het bewegen regelen. Die kans wil ik ook benutten.

Wat speelt in het werken met een programma is dat het geven van ruimte aan leerlingen voor het ontwikkelen van eigen speelwijze soms botst met het doelgericht willen werken met een vakwerkplan. Aan de ene kant wil je stimuleren dat leerlingen hun eigen ontdekkingen kunnen doen. Dan moet je ook accepteren dat ze misschien op een ander spel of activiteit uitkomen dan je voor ogen had (vakwerkplan). Soms kan dat leiden tot verschillende speelwijzen bij verschillende

klassen. Dat kan weer een probleem geven bij spelen van toernooien of uitwisselen/overnemen van klassen van andere collega's. Dit moet je goed afstemmen met elkaar. Welke ruimte geef je aan leerlingen? Hoe bewaak je dat verschillen tussen klassen en leerlingen niet lastgevend worden (toernooien, beoordelingen)?

Interessant in dit dilemma is je visie op doelgericht werken. Is je doel in korte tijd leerlingen de regels van het spel bij te brengen? Of is je doel leerlingen in staat te stellen een eigen spel te ontwikkelen waarbij je accepteert dat er verschillende uitkomsten van het spelen ontstaan? Is speels gedrag met elkaar spelen volgens de regels of is speels gedrag experimenteren met verschillende spelregels en uitvoeringswijzen. Het laatste vraagt veel acceptatie van leerlingen onderling en van de docent.

Beperkingen

Wat in de praktijk een rol speelt, is dat docenten doelgericht willen (moeten) werken en de doelen van tevoren aan willen geven. Ruimte geven aan speels gedrag kan gevoeld worden als verloren tijd als het uitkomt op een activiteit die niet voorzien was. Tenzij dat juist je doel is.

Een ander factor is het bewaken van de veiligheid. Veiligheid is een voorwaarde bij iedere activiteit. Het stellen van grenzen kan wel uitgelegd worden aan leerlingen maar is soms moeilijk te accepteren door leerlingen als ze een mooie vondst hebben gedaan die de docent onveilig vindt.

Veel docenten geven graag structuur aan een situatie en geven een richting aan waarin het spel of de activiteit zich kan ontwikkelen. Dit loslaten kan een gevoel van vrijblijvendheid geven. Het is dan een uitdaging structuur en

p1	handelingsdeel	Keuzeblok netspelen, varianten op volleybal, badminton, squash, indoortennis, tafeltennis, tjoekbaltennis of futtle. Je maakt een keuze uit bovenstaande spelen. Je verbetert het spel en het samenspelen tijdens de les.	Domein B,C	703
p2	handelingsdeel	Klassenblok Demo Met een groepje maak je een demo. Dit kan zijn op het gebied van acrogym, dans, sprong, jongleren, balanceren, één-wieleren of een gespeelde scene. Je sluit het geheel af met een filmpje van je demo.	Domein A	801

Voorbeeld PTA 6-vwo (Vakwerkplan OSG de Meergronden, Almere)

Deze handelingsdelen kunnen afgewisseld worden met handelingsdelen die meer richting geven aan de uitvoering.

doelen anders te formuleren, en wel zodanig dat je juist de originaliteit, het onverwachte, de verrassing beloont en niet afstraft. Dat kan een lastige (soms niet wenselijke) boodschap zijn omdat juist in een klas met veel onrust van leerlingen gevraagd wordt zich te houden aan afspraken en regels. Dan wordt het moeilijk het onverwachte te belonen, zeker als het tot onwenselijke/gevaarlijke situaties leidt. Het blijft de docent die bepaalt wanneer een keuze van leerlingen tot gevaarlijke/onwenselijke situaties leidt. Andersom kan het ook gebeuren dat de onrust ontstaat als leerlingen te weinig ruimte krijgen voor hun eigen invulling. Hierin een balans te vinden is de kern van het lesgeven in de praktijk. Voor leerlingen kan dit klinken als een dubbele boodschap; soms moet je je aanpassen aan de regels in de klas/van het spel, soms wordt er van je gevraagd origineel te zijn en iets nieuws te bedenken/ontwikkelen (autonomie).

De mogelijkheden

Wat zijn mogelijkheden wat betreft ruimte geven aan het speelse leren en het speelse kind met oog voor een programma en een vakwerkplan?

Programma onderdelen afwisselen

In de formulering van het vakwerkplan kun je aangeven waar er ruimte is in het ontwikkelen van een spelactiviteit in een zelfgekozen richting. De docent (het vakwerkplan) bepaalt de situatie, bijvoorbeeld netspelen, en er worden

mogelijkheden aangegeven waarmee leerlingen een netspel kunnen spelen met variaties met rackets, verschillende ballen/spelmaterialen (volleybal, strandbal, skippybal, trefbal, shuttle, futtle, verschillende speelwijzen (met de hand, met de voet, met het hoofd, combinaties hiervan...), verschillende raakvlakken (tafeltennis met verschillende vormen van tafels, dikke matten et cetera). In het voorbeeld van een PTA handelingsdeel voor 6-vwo is dit te lezen.

Gelukkig zijn de formuleringen van de eindtermen in het examenprogramma LO zodanig dat er veel ruimte is voor groepskeuzes en individuele keuzes. Bijvoorbeeld in het examenprogramma LO voor havo /vwo staat Examenprogramma's havo-vwo 2007

definitief (examenblad.nl):

Domein B: Bewegen 2. De kandidaat kan deelnemen aan een variëteit aan bewegingsactiviteiten, waarbij het gaat om: - verbreding (leren van nieuwe activiteiten) en verdieping (qua niveau, taken en contexten) van bewegingsactiviteiten die in de onderbouw zijn aangeboden; - in elk geval uit het activiteitengebied spelen een slag- en loopspel, twee doelspelen en een terugslagspel, bij voorkeur door de kandidaat te kiezen;

Voor sommige LO-docenten zijn deze eindtermen vaag. Als het aankomt op ruimte geven aan een speelse invulling geeft deze wijze van formuleren juist volop mogelijkheden voor de nodige ruimte.

De 'didactische' benadering; afwezigheid van de docent

Sommige leerlingen vinden het lastig als de docent correcties geeft. Zij willen het liever zelf uitzoeken zonder het oog van de meester (of klasgenoten). Het 'stiekem oefenen' als de docent niet kijkt levert vaak momenten op waarin leerlingen experimenteren en veel (origineel) leren. Het is mooi als de docent dit (ook stiekem) wel in de gaten houdt maar een vorm van 'afwezigheid' creëert waarin leerlingen het zelfvertrouwen kunnen ontwikkelen om dingen uit te proberen zonder correctie. Abel de Jong (2022) heeft daarover in LO Magazine 3 een mooi artikel geschreven: 'Een ode aan de vrije les'.

Gerichte feedback

Als leerlingen met originele ideeën en keuzes komen probeer deze dan te belonen. Met complimenten op de juiste momenten kun je vaak richting geven aan goede ontwikkelingen. Soms moet je verkeerde keuzes ook 'even' laten ervaren om daarna weer kans te geven keuzes die meer succes en kans op ontwikkeling en plezier opleveren.

Speelplaatsen en pauzesport

Veel van dit soort leermomenten ontstaan 'natuurlijk' op speelplaatsen en natuurlijke omgevingen rondom de school en in de buurt. Maar dit kan ook gecreëerd worden in de LO-les. Andere mogelijkheden zijn de sportinstuiven of pauzesportmomenten, waar leerlingen gelegenheid krijgen in hun vrije tijd te spelen, op basis van afspraken, zonder directe bemoeienis van de docent. Uiteraard blijft de docent 'op afstand' wel een oogje in het zeil houden in verband met veiligheid.

Wat betreft de playgrounds (ingerichte speelplaatsen) zijn deze vaak zo ingericht dat er weinig aan de fantasie van kinderen wordt overgelaten. Er is wel veel variatie in beweegmogelijkheden maar minder mogelijkheid voor zelf inrichten en vormgeven. Het lege grasveld en een grote open ruimte biedt echter volop mogelijkheden voor een eigen invulling.

Tot slot

Wat betreft het ruimte geven aan het speelse kind en spelend leren is het zaak in de les LO de balans te

vinden tussen leiden en loslaten. Dit moet vooral geoefend worden in de pedagogische situatie. Vooral in het met vertrouwen loslaten worden de successen gevierd van bewegingsonderwijs. ●

Bronnen

De Mul, E. (2018). *Homo Ludens: Je onderschat het belang van spel volgens Johan Huizinga*. Verkregen van <https://archieff.brainwash.nl/bijdrage/homoludens-je-onderschat-het-belang-van-spel-volgens-johan-huizinga>
De Jong, A. (2022). Een ode aan de vrije les. *LO Magazine*, 110 (2), 29-31. *Vakwerkplan LO OSG de Meergronden (Almere)*.

Examenprogramma LO voor havo / vwo. Verkregen van <https://www.examenblad.nl/examenstof/lichamelijke-opvoeding-vwo>

Contact

m.massink1@upcmail.nl

Foto's

Anita Riemersma

Kernwoorden

speelse leerling, spelende mens, homo ludens